

”Var Hitler en demon?”

Samtal med vetenskapsjournalisten och författaren Barbro Eberan med utgångspunkt från hennes nyutkomna bok i ABF-huset 15 mars 2011. Samtalsledare: Carl Tham.

Barbro Eberan är bosatt i Tyskland sedan 1959 och har sysslat med frågan om Tysklands skuld och Hitlers roll under andra världskriget i flera tidigare publikationer, bland annat i doktorsavhandlingen ”Wer war an Hitler schuld?” från 1983 och senast i ”Vi är inte färdiga med Hitler på länge än”, i svensk översättning 2002.

I den nya boken vill hon sätta in Hitler och andra världskriget i ett sammanhang som är möjligt att förstå för var och en, även den som inte är historiskt bevandrad, förklarade hon på ABF på tisdagskvällen. Varpå hon gick direkt över på skuldfrågan, den fråga som Tyskland bearbetat ända sedan krigsslutet och, som det verkar, alltmera intensivt och djuplodande. De två första årtiondena efter kriget talade man knappt om det. Alla var fullt upptagna med att bygga upp sin egen och sitt lands tillvaro på nytt, man ville se framåt inte bakåt. Men idag, 65 år efter krigsslutet är Hitler och skuldfrågan mera närvarande än någonsin, sade hon. Hur kunde Hitler få så mycket makt? Den frågan har ännu inte fått något riktigt svar, kanske för att det inte går att ge något. I stället måste man gå vidare och ställa frågan vilken funktion Hitler fyllt och vem han var.

Hitler var nästan redan från start insvept i ett mytiskt skimmer, en sorts magi blåstes upp honom och han ville också själv träda fram som en sorts tysk Messias. En bild av Hitler som korsriddare i vit toga pryder omslaget på hennes bok – det var en bild som också Hitler själv älskade. Men på en pågående Hitlerutställning i Berlin finns inte bilden med, upplyste hon. Arrangörerna är alltför rädda för att bli misstolkade. När det begav sig, alltså på 20-talet efter andra världskrigets slut och Tysklands nederlag, efter den nesliga Versaillesfreden och med en inflation som gjorde att en limpa kostade en miljon mark – då var det emellertid många som törstade efter återupprättelse. Detta förstod Hitler och hans program hade tre punkter, upphävande av Versaillesfreden som han kallade ett förräderi, ett rasrent Tyskland och utvidgning österut så att Tyskland skulle få mer lebensraum. Det är en av hennes teser i boken att första och andra världskriget hör intimt samman – det är egentligen ett enda krig med ett kortare avbrott i mitten.

Europa var efter 1:a världskriget totalt förstört – man hade inte då kriget satte igång förstätt vilken enorm förödelse ett modernt krig skulle komma att innebära – och mer än något annat fruktade man kommunismen, den stora ideologin som segrat i öst. Att nazismen så pass snabbt kunde få ett grepp om tyskarna förklarade Eberan bl a med denna kommunistkräck men också – tillsammans med Carl Tham – med det faktum att socialister och kommunister i Tyskland använde all sin energi åt att bekämpa varandra i stället gör att bilda gemensam front mot nazisterna. Denna förödande konflikt var det också som totalt kom att underminera Weimarrepubliken, det första demokratiska försöket efter 1:a världskrigets slut i Tyskland. Tyskland 1921 var ett land av nöd, våld och kaos, sade Barbro Eberan och det var i denna situation som Hitler – ett misslyckad österrikisk konststudent, som inte kommit på konsthögskolan i Wien och som sedan gett sig av till Tyskland som han avgudade – det var i den situationen som han 1923 stegade in på en ölkällare i München för att göra statskupp, men han greps av polis och fick sitta i fängelse ett år under vilken tid han skrev ”Mein Kampf”. Under första världskriget hade han hela tiden varit frivillig soldat på Tysklands sida och även skadats vid ett gasangrepp som höll på att göra honom blind.

Som skötsam fånge – han satt ju mest och skrev – släpptes han emellertid redan 1924, men nu tycktes hans tid först vara ute. Versaillesfreden hade omförhandlats sedan segrarmakterna insett sitt misstag och tyskarna höll på att få det bättre. Hitlers hattal förbjöds. Då kom börskraschen 1929 och så tog det hela fart på nytt. Det lilla arbetarpartiet NSDAP, som från början bara bestod av en handfull själar, växte snabbt till sig, inte minst därför att man började använda sig av reklamens nya metoder, av propaganda och spektakulära framträdeshöjningar. Sådant fanns vid denna tid endast i USA – i Europa kände man inte till reklamens metoder och kunde inte genomskåda dem. NSDAP fick också stöd av industrin, inte bara i Tyskland utan även t ex av Ford och andra företag utanför landets gränser. Högern betraktade partiet som sitt eget verktyg men skulle snart

bli förvånade när NSDAP tog saken i egna händer och lämnade den gamla högern åt sitt öde. Att allt fler s k vanliga människor stödde partiet berodde inte minst på att nu började folk få det bättre, de såg konkreta förbättringar i sina egna liv. Många var helt enkelt opportunisterna och den stora majoriteten var redan antisemiter – det var inte Hitler som uppfann antisemitismen, rasläran var allmän i hela Europa, i Sverige grundades det första rasbiologiska institutet i Uppsala 1921 och när judarna började lämna Tyskland efter att nazisterna – helt lagligt – kommit till makten 1933, krävde Schweiz och Sverige att judiska pass stämplades med ett stort J så att man kunde identifiera och avvisa judar redan vid gränsen. Vad Förintelsen innebar visste man på ett tidigt stadium, svenska UD redan från 1941 och förföljelserna skedde ju öppet inför allas blickar ända från Kristallnatten 1938.

Den tes, som Eberan uttryckte i sitt anförande och utvecklar i sin bok, är att denna ”kollektivskuld” varit så svår att bära att demoniseringen av Hitler fungerat som ett skydd. ”Hitler var ett djävulens redskap, vi visste eller förstod ingenting eller vi kunde i varje fall inte göra någonting” – ungefär så resonerade många tyskar under lång tid efter kriget. I och med tv-serien ”Holocaust” 1979 trängde dock kunskapen om Förintelsen in i det allmänna medvetandet på ett nytt sätt och man kunde inte längre bara förtränga vad som hänt, sade Eberan. Den stora uppgörelsen hade skett under Nürnberggrättegångarna direkt efter kriget då de högsta ansvariga hade pekats ut, dömts och bestraffats. Sedan hade lockets lagts på. Och redan 1947 efterträddes det heta kriget av det kalla – dvs kampen mot kommunismen - och nu behövdes Tyskland på Västmakternas sida. Delningen av Tyskland i ett Väst- och ett Östtyskland skedde, där gick nu gränsen mellan den ”fria världen” och förtrycket i öst och i Adenauers Västtyskland återinsattes åtskilliga gamla nazister på sina tidigare poster – annars, menade man, skulle riket inte kunna byggas upp på nytt.

En uppgörelse med denna apologi skedde först på 90-talet då Joschka Fischer var utrikesminister och reagerade mot en hycklande nekrolog över en gammal nazikoryfé. Reaktionen ledde sedan vidare till en undersökning av det förflutna hos en rad statstjänstemän, inte minst inom utrikesförvaltningen. Joschka Fischer hade ju varit studentpolitiker och även kastat sten i demonstrationer 1968 – och Eberan betonade starkt att den enorma uppgörelse med det förflutna och den intensiva bearbetning som sedan dess pågår i Tyskland är 68-generationens förtjänst. En stor insats gjorde även Willy Brandt då han knäföll inför minnesmonumentet över offren i gettot i Warszawa – det var första gången ett tysk statsöverhuvud offentligen erkände sin skuld. Willy Brandt, som lärt sig socialdemokratisk kompromisskonst i Sverige under kriget, kunde dock inte kommunicera med radikalerna, sade Eberan – efter en spionskandal lämnade han sitt ämbete som kansler 1973.

Alltsedan 70-talet får emellertid tyska skolelever sig en rejäl duvning i tysk nutidshistoria och bearbetningen av skuldfrågan fortsätter i landet – liksom den borde fortsätta också i andra länder, menade Eberan. Hon pekade på det enorma Förintelsemonumentet som är beläget mitt i Berlin. Vilket annat land kunde tänkas placera ett gigantiskt minnesmärke över nationens värsta brott mitt i huvudstadens centrum? Men hon menade också att riktigt färdig med Förintelsen och Hitler blir man inte förrän dagens mor- och farföräldrar dött ut – de som själva medverkade i allt detta och vars barnbarn nu undrar vad de egentligen gjorde sig skyldiga till. Och hon nämnde en typisk boktitel ”Min farfar var inte nazist”.

Kerstin Vinterhed